

ІННОВАЦІЙНИЙ РАКУРС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Проаналізовано феномен глобалізації як соціокультурний інноваційний процес. Показано, що засобом реалізації соціокультурного процесу глобалізації є інформаційно-комунікативні інновації, які трансформують просторово-часові межі світового універсалу.

Ключові слова: глобалізація, інновації, інформаційні технології, історичний процес.

Анализируется глобализация как социокультурный инновационный процесс. Показано, что средством реализации социокультурного процесса глобализации являются информационно-коммуникативные инновации, которые трансформируют пространственно-временные границы мирового универсала.

Ключевые слова: глобализация, инновации, информационные технологии, исторический процесс.

Globalization is analyzed as a socio-cultural innovative process. It is rotined that the informatively-communicative innovations which transform the spatio-temporal scopes of world universe are the mean of realization of socio-cultural process of globalization.

The keywords: globalization, innovations, information technologies, historical process.

Актуальність проблеми. Переорієнтація суспільства у середині ХХ ст. на інформацію та знання як стратегічні ресурси розвитку, віртуалізація і глобалізація суспільного життя привели до радикальних змін як в окремих сферах суспільства, так і в суспільній організації в цілому. Такі спостережувані сьогодні процеси, як впровадження в структуру виробництва інформаційних технологій, удосконалення світових комунікаційних систем, тенденція кількісного зростання високотехнологічних товарів, що іменуються також інноваційними, посилення впливу транснаціональних компаній, що приводить до прогресуючої інтернаціоналізації світової економіки, актуалізація питань міжкультурної політики, що вибудовує нові пріоритети у внутрішній і зовнішній політиці країн, глобалізація культурної індустрії, є логічним наслідком переходу до постіндустріального етапу цивілізаційного розвитку, спрогнозованого у футурологічних концепціях «постіндустріального суспільства», «інформаційного суспільства», «суспільства знань», й одночасно постають якісними характеристиками останнього.

Однією з найпопулярніших сьогодні тем як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій спільноті, безумовно, постає проблема глобалізації, осмислення якої виникає в найрізноманітніших ракурсах. Крім пануючого раніше тлумачення глобалізації в руслі економіко-політичних взаємодій, усе більший ступінь актуалізації одержує соціокультурний аспект цього явища. Це викликано, перш за

все, тим, що людина XXI століття опиняється в принципово новій конкретно-історичній реальності, яку можна визначити як об'єктивно існуюче мультикультурне середовище й становлення якої досягло того моменту розвитку, коли вона стає очевидною абсолютно всім. Так, З. Бауман, пише, що глобалізація є «необоротний процес, який рівною мірою і рівним чином торкається кожної людини» [1, с. 9].

Як справедливо відзначає відомий російський дослідник В. Толстих, сьогодні глобалізація виступає в тій іпостасі, яку, крім економічної й науково-технічної, слід визначити як цивілізаційну, таку, що має свої соціокультурні підстави й мірки [10, с. 392]. Цей факт робить затребуваним осмислення глобалізації як історичного процесу саме в ракурсі соціокультурної парадигми.

Відзначимо, що глобалізація як соціокультурний процес є, перш за все, процес інноваційний, який вимагає розкриття в цьому своєму вимірі. Разом з тим, аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що, незважаючи на велику кількість наукових публікацій з проблеми глобалізації, саме її інноваційний ракурс у контексті історичного процесу досліджений недостатньо. Тому виявлення специфіки глобалізації як сучасного соціокультурного інноваційного процесу є метою цієї статті¹.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що глобалізація є процес, в основі якого лежать інновації і який у ході свого становлення трансформує суспільно-культурне середовище.

Перш за все, встановимо причину актуалізації в соціокультурному середовищі кінця ХХ ст. дискурсу глобалізації і розкриємо зв'язки, що об'єднують цей процес з інформаційно-технологічною революцією й подальшою низкою інформаційно-комунікативних інновацій.

У другій половині ХХ ст. у рамках загальнолюдської спільноти відбувається низка об'єктивних суспільно-культурних трансформацій, що набувають значення світового масштабу й висуваються різними дослідниками як передумови, що зумовили сучасний процес глобалізації. До них зазвичай відносять [2; 4; 9; 10]:

- у *соціально-економічній сфері* – виникнення могутніх транснаціональних корпорацій, які сьогодні є головними дійовими особами не тільки на світовій економічній, але й політичній сцені;
- у *політичній сфері* – розвал СРСР і перехід низки держав Східної Європи на шлях капіталістичного розвитку, що зумовило утвердження на геополітичній світовій арені лідерства США;
- у *науково-технічній сфері* – інформаційно-технологічна революція, поява комп'ютера, нових комунікативних технологій, утворення глобальної мережі Інтернет;

¹ Тема цієї статті безпосередньо пов'язана з філософськими дослідженнями в межах комплексних цільових програм НДР, які здійснює кафедра культурології Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

- у *світоглядній сфері* – крах західноєвропейської парадигми Нового часу, що спирається на об'єктивні раціональні основи; домінування постмодерну, основоположним принципом якого проголошується плюралізм, а раціональність набуває інтерпретативного характеру;
- у *виробничій сфері* – перехід західноєвропейського суспільства від індустріалізму до постіндустріалізму, техніко-технологічний базис якого складають інформаційні інновації, пов'язані з інформаційно-технологічною революцією.

Оскільки ми розглядаємо глобалізацію в соціокультурному аспекті, то відповідно до цього вважаємо, що жодна з зазначених обставин не може абсолютизуватися й висуватися як єдина передумова глобалізації як соціокультурного процесу, а повинні братися до уваги у своїй сукупності. І якщо враховувати всі виділені чинники, то не можна не погодитися з російським дослідником Н. Тішуніною, яка визначає глобалізацію як об'єктивний етап розвитку світової спільноти, що полягає в посиленні транснаціональних, трансконтинентальних і транскультурних зв'язків [11].

Проте світова спільнота вже давно існує в системі міжнародних зв'язків, і вирішальним чинником в об'єктивуванні цього процесу, на наш погляд, виступило утворення глобальної інфраструктури, викликані сучасними інформаційно-комунікативними інноваціями і, зокрема, Інтернетом.

І саме інформаційно-комунікативні інновації шляхом трансформації просторово-часових меж світового універсуму, визначуваного нині за образним виразом М. Маклюена «глобальним селом», стають засобом реалізації соціокультурного процесу глобалізації й, більше того, роблять його реально відчутним для кожного. Як пише відомий дослідник О. Неклеса, з розвитком інформаційних технологій і комунікаційних можливостей «у світі виникла нова географія – цілісність, визначувана... можливістю синхронного моніторингу подій у різних точках планети в режимі реального часу... У результаті сформувалася істотно інша, аніж раніше, перспектива глобального розвитку, зазнала певних метаморфоз конфігурація цивілізаційних суперечностей» [8, с. 17].

Отже, світова спільнота переходить в якісно новий стан і глобалізація постає, перш за все, інноваційним процесом, цементувальним базисом якого виступають інновації. При цьому як інноваційний процес глобалізація трансформує суспільно-культурне середовище. Розглянемо далі, яким чином виникає глобалізація і, разом з тим, виявимо характер змін, що привноситься даним процесом.

Аналіз сучасного наукового дискурсу глобалізації та її становлення в соціокультурному континуумі розкриває двополярність перебігу цього явища, що характеризується, з одного боку, інтеграцією, а з іншого – уніфікацією. Відповідно як *уніфікація* процес глобалізації виявляється, перш за все, у культурному плані, де відбувається об'єктивний процес «американізації» й стирання культурно-національних особливостей; а як *інтеграція* цей процес реалізується в суспільному

плані, де за допомогою транснаціональних корпорацій, єдиного фінансового ринку, посилення ролі міжнародних і транснаціональних політичних акторів відбувається оформлення єдиного мегасуспільства. Зупинимося докладніше на кожному з них.

Як інтеграційний процес глобалізація починає своє становлення у сфері світової економіки, а осмислення, відповідно, – в економіко-теоретичній царині науки. Зокрема, у 1983 р. Т. Левіт у статті «Глобалізація ринків», опублікованій у журналі «Гарвард бізнес ревью», одним з перших використовує цей термін для позначення феномену злиття ринків окремих продуктів, вироблених транснаціональними корпораціями. І в економіці під глобалізацією дотепер розуміється, перш за все, «процес, визначуваний ринковими, а не державними силами, збалансованим бюджетом, приватизацією, відкритістю інвестиціям і ринковим потокам, стабільністю валюти» [12, с. 36].

Проте процес глобалізації, що спочатку формується в середовищі економіко-фінансових відносин, поступово починає проявляти себе не тільки в економіці, але і в інших сферах суспільства. Зокрема в політиці формується глобальна міжнародно-політична система. Відбувається зміна соціальної ролі й суверенітету національних держав. Важливими суб'єктами світового політичного процесу, разом з державами стають міжурядові й неурядові міжнародні організації, транснаціональні корпорації, міжнародна політична еліта, центри світової інформації.

У виробничій сфері з приходом і домінуванням транснаціональних компаній виробничий процес територіально розділяється по всьому світу, і виробничі структури набувають форми глобальної мережевої організації.

Всеосяжність інтеграційних процесів глобалізації дозволяє дослідникам визначати її як головну прикмету нашого часу й трактувати як новий ступінь інтернаціоналізації всіх сторін суспільного життя, становлення цілісного світу на основі новітніх досягнень інформаційно-технологічної революції.

Разом з цим, одним з животрепетних на сьогоднішній момент питань глобалізації стає провокований цим явищем процес уніфікації культури. Остання розуміється, в даному випадку, як самотутня система цінностей, норм, звичаїв, поведінкових стереотипів окремої нації, що історично склалася. Розглянемо далі характер глобалізації в аспекті культурної уніфікації.

Осмислення цього питання відбувається в ракурсі американізації і вестернізації локальних культур під впливом глобалізації, що виражає інтереси й культуру, перш за все, геополітичного лідера, яким після розпаду Радянського Союзу є США. На думку одного з основоположників глобалістики Р. Робертсона, у всіх процесах глобалізації виявляються два аспекти: глобальна інституціоналізація життєвого світу і локалізація глобальності. У зв'язку з цим він вводить такий термін, як «глокалізація» культури, що підкреслює співвідносність і взаємопроникнення глобального й локального. І розкриває його на прикладі

втілення разом з універсальним загальним у культурному середовищі окремих держав, як, наприклад, американська маскультура (що об'єктивує за влучним виразом іншого дослідника в «макдональдизації» світу), поширення феноменів з рисами екзотичних локальних культур (ресторани японської кухні, суші-бари і т. д.) [15].

Отже, одна з гострих проблем глобалізації сьогодні – це проблема збереження разом з процесом соціокультурної уніфікації різноманіття культур, взаємовідношення й співіснування окремих культурно-історичних спільнот, що прогнозується в деяких сучасних теоріях, наприклад С. Хантінгтона, як зіткнення [13], а в інших – як зникнення культури як такої й утвердження цивілізації Техносу [5].

Зокрема, в дослідженні російського дослідника В. Кутирева ця проблема формулюється таким чином: «У глобально цілісній системі етноси не збагачують один одного, а взаємопоглинаються, культури не одержують імпульсу для саморозкриття, а нівелюються, країни не коеволюціонують на підставі співробітництва, а уніфікуються. Скрізь те ж саме надягають, їдять, п'ють, співають, скрізь Діснейленд і Макдональдс» [5]. Це дозволяє досліднику прогнозувати виродження культури, що розуміється ним як ціннісно-раціональне ставлення до світу, і позначати глобалізм, що насувається, як епоху «посткультури» і «універсального технологізму».

Небезпека культурної уніфікації, «американізації» й вестернізації, що виділяється сьогодні, тобто утвердження як загальних культурних універсалій системи цінностей західноєвропейської культури, що активно упродовжується за допомогою широкого поширення ЗМІ, породжують такий культурно-суспільний рух, як антиглобалізм. Разом з цим, широкої пропаганди в ЗМІ набувають ідеї культурної толерантності й мультикультуралізму як особливої практики і політики безконфліктного співіснування в одному життєвому просторі безлічі різнорідних культурних груп.

Підводячи межу в аналізі характеру змін, що привносяться інноваційним процесом глобалізації в соціокультурне середовище, слід підкреслити таке. На сучасному етапі розвитку глобалізація як єдиний процес об'єктивує себе в двох взаємозв'язаних аспектах: інтеграційному й уніфікаційному, які, якщо конкретизувати, можна визначити як суспільна інтеграція й культурна уніфікація.

Проте, на наш погляд, є некоректним спостережуване в низці наукових праць ототожнення глобалізації як цілісного процесу з яким-небудь одним з них. Так, не варто, на нашу думку, зводити суть процесу глобалізації до культурної уніфікації й вестернізації/американізації. Вестернізацію слід визначити як процес, супутній глобалізації на сучасному етапі розвитку, але такий, що зовсім не визначає її і не вичерпує як соціокультурне явище. Проте не можна зводити глобалізацію і до інтеграції, оскільки в тому або іншому інтеграційному ступені світова спільнота існує вже достатньо довго.

На нашу думку, формована сьогодні світова спільнота – це зовсім не меганаціональне співтовариство, що вбирає в себе й ліквідує всі національні культури, а, перш за все, «відмічений різноманіттям і невіддатливий інтеграції світовий горизонт, який відкривається тоді, коли створюється і зберігається в комунікації і дії» [5]. Процес соціокультурної глобалізації ще тільки почав своє становлення, і в його детермінації не варто випускати з уваги й не надавати суттєвого значення породженому ним же й такому, що стрімко набирає оберти у своїй прогресії, культурно-суспільному феномену, як антиглобалізм. Як зазначає О. Неклеса, «багатозначний і багатовимірний у своєму естві антиглобалізм – частина якогось набагато ширшого феномену, мутант і піонер нової «непізнаної культури», його коріння в «молодому, незнайомому» племені Нового світу – плеяді різноманітних мережевих організацій» [7, с. 7]. І, отже, майбутнє сучасної глобалізації, перш за все, як культурного процесу криється за мережевою основою соціокультурної взаємодії.

Почавши своє становлення з утвердження в соціокультурному середовищі інформаційно-комунікативних інновацій, глобалізація як процес характеризується надзвичайно швидкою прогресією в русі, яка також виявляється і в широті охопту різних зрізів сучасної життєдіяльності: економічного, політичного, соціального, культурного. Разом з тим, суспільно-культурний резонанс у цілому і явне дослідження в різних соціокультурних сферах трансформацій та переорієнтація їхніх практик, викликаних становленням процесу глобалізації, робить очевидним інноваційний характер останнього.

Виявивши інноваційний характер процесу глобалізації за допомогою аналізу тих змін в руслі культурної уніфікації і суспільної інтеграції, що привносяться ним у суспільно-культурне середовище, обґрунтуємо його історико-культурну інноваційність.

Безумовно, глобалізація, що розуміється як інтернаціоналізація міжнародних господарських систем й інших культурно-суспільних зв'язків, зовсім не новина в історії людства. І частково підтвердження цього ми знайдемо в роботах безлічі дослідників, які розглядають процеси глобалізації, починаючи із стародавнього світу; колоніальних завоювань Західної Європи і епохи Великих географічних відкриттів (Іноземцев); виникнення глобальних зв'язків початку ХІХ ст. (Панарін), їх утвердження на межі ХІХ–ХХ ст. (Уткін). Наводячи історичні факти, багато з них разом з цим заперечують як специфічну роль в затвердженні глобалізації інформаційно-технологічних інновацій, так і саму «інноваційність» цього процесу.

На підтвердження ж нашої точки зору досить навести вислів з цього приводу інших, не менш авторитетних фахівців в осмисленні сучасної реалії – А. Шендріка: «Глобалізація не є розвитком інтеграційних процесів у світовій економіці, що почалися з моменту перетворення капіталізму в світову систему. Не є вона і породженням процесу універсалізації світу, що почався з часів Великих географічних відкриттів» [14] і В. Кутирева: «Світ давно, принаймні, з Нового

часу був єдиним, але як комплекс, тепер він переходить в органічний стан» [5].

На наш погляд, при докладному аналізі сучасних соціокультурних трансформацій слід зайняти позицію, згідно з якою, по-перше, сучасна глобалізація є інноваційним процесом. Так, О. Неклесса зазначає у своєму дослідженні: «Історія достатньо послідовно й логічно розвивалася впродовж 300-400 років в руслі культури Нового часу, – йшов процес становлення національних держав, формування капіталістичної економіки, колонізації й інтернаціоналізації навколишнього світу, глобального розподілу кодів секуляризації й емансипації, гомогенізації світу. Але одночасно на піку цього грандіозного процесу в ХХ столітті... світ потрясла глобалізація. Соціокультурна революція, що перевернула основи колишньої моделі життєустрою» [6, с. 5–6]. По-друге, одна з вирішальних ролей у становленні сучасних глобалізаційних процесів відводиться саме інформаційно-комунікативній революції, що розходиться від неї в культурно-суспільній діяльності інноваційними хвилями, наслідком яких стало стиснення простору і часу, або, за образним виразом М.Кастельса, поява «простору потоків» і «позачасового часу».

А. Уткін вважає, що «особливостями глобалізації стали комп'ютеризація, мініатюризація, використання цифрової технології, волоконна оптика, зв'язок через супутники, Інтернет. У результаті всіх цих винаходів й удосконалень інформація може бути перенесена за допомогою телефону, оптичного кабелю і радіосигналів у будь-яку точку Земної кулі, що революційним чином впливає на економічне зростання» [12, с. 56].

Відомий представник постмодернізму Жак Дерріда пише: «Ефекти глобалізації [mondialisation], по суті, – похідні від досягнень технонауки... Вони включають... і швидкості, і обсяги переміщення, і телекомунікації в столітті електроніки (комп'ютеризації, електронної пошти, Інтернету і т. п.), а також обіг людей, товарів, видів продукції і соціально-політичних моделей на ринку, відкритому більш менш керованим чином» [3].

Таким чином, як висновок, зазначимо, що глобалізація суть соціокультурний інноваційний процес, що має своєю підставою і засобом реалізації інформаційно-комунікативні інновації і в ході свого становлення трансформує суспільно-культурне середовище.

Література:

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман ; пер. с англ. — М. : Весь Мир, 2004. — 188 с.
2. Грани глобализации: трудные вопросы современного развития / Арбатов А. Г. И др. ; с предисл. и послесл. М. С. Горбачева. — М. : Альпина Паблишер, 2003. — 589 с.
3. Деррида Ж. Глобализация, мир, космополитизм [Электронный ресурс] / Жак Деррида. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Derr/global.php.
4. Иноземцев В. Л. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация [Электронный ресурс] / В. Л. Иноземцев // Вопросы философии. — № 4 — 2004. — Режим доступа: <http://deja-vu4.narod.ru/Globalization.html>.

5. *Кутырев В. А.* Культурологический смысл глобализма [Электронный ресурс] / В. А. Кутырев. — Режим доступа : <http://philosophy.ru/library/kutyrev/globalism.html>.
6. *Неклесса А. И.* Механика глобальной трансформации / А. И. Неклесса : Препринт . — М. : Комиссия по социокультурным проблемам глобализации, 2003. — 40 с.
7. *Неклесса А. И.* Неопознанная культура / А. И. Неклесса // Раб. материалы науч. совета по проблеме мировой культуры при Президиуме РАН: Препринт. — М., 2001. — 48 с.
8. *Неклесса А. И.* ORDO QUADRO – четвертый порядок: пришествие постсовременного мира / А. И. Неклесса // Политические исследования. — 2000. — № 6. — С. 6-27.
9. *Співак В. М.* Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації : монографія / В. М. Співак. — К. : Логос, 2011. — 415 с.
10. Сумерки глобализации: настольная книга антиглобалиста : сборник статей / автор-составитель А. Ашкерев. — М. : АСТ: Ермак, 2004. — 346 с.
11. *Тишунина Н. В.* Современные глобализационные процессы: вызов, рефлексии, стратегии / Н. В. Тишунина // Глобализация и культура: аналитический подход. — СПб. : Янус, 2003 — С. 5-24.
12. *Уткин А. И.* Глобализация: процесс и осмысление / А. И. Уткин. — М. : Логос, 2001. — 254 с.
13. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. — М. : АСТ, 2003. — 603 с.
14. *Шендрик А. И.* Глобализация в системе культурологических координат (окончание) / А. И. Шендрик // Знание. Понимание. Умение : научный журнал МосГУ. — 2005. — № 1. — С. 56-69.
15. *Robertson R.* Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. — L. : Sage, 1992. — 259 p.